

ХУМАНИСТИЧКИ АСПЕКТИ АРХИТЕКТУРЕ У ТРАКТАТИМА ФРАНЧЕСКА ДИ ЂОРЂА МАРТИНИЈА

Сажетак: У раду је истражена тема хуманистичких аспеката архитектуре у трактатима Франческа ди Ђорђа Мартинија. Питања хуманистичког у архитектонском стваралаштву ренесансног доба, урбани простори и намене објеката, неке су од тема Мартинијевог рада. У његовим трактатима била су актуелизована размишљања о природи и улози архитектуре и човека у ренесансном свету. Хуманистичка основа била је базирана на човеку, односно оном аспекту у коме је он био мера и циљ ренесансне градитељске праксе. Практична и теоријска интересовања Франческа ди Ђорђа, у највећој мери била су усмерена на војну архитектуру, бедеме, куле и утврђења, по којима је он био нарочито познат, али и црквене грађевине. Стога се може закључити да су његови трактати о архитектури продубили ренесансну градитељску мисао и афирмисали развој хуманистичке традиције.

Кључне речи: Хуманизам, Трактат, Архитектура, Мартини, Ренесанса

Културни пробој и стваралачки прогрес који је начињен у XV веку, без пандана у вертикали историјских токова, означио је почетак ренесансног доба. Наступило је време у коме је поново пробуђено интересовање за човека, који је био заборављен у периоду средњовековне друштвене и духовне догматизације. Открићем нових хуманистичких вредности, Ренесанса је започела своју цивилизацијску мисију. Створен је амбијент у коме су деловали знаменити научници,

---

уметници, филозофи, песници и архитекте, који су своју мисао уградили у темеље ренесансне цивилизације. Један од њих био је Франческо ди Ђорџо Мартини (Francesco di Giorgio Martini 1439-1501)¹, свестрани уметник, сликар, вајар, архитекта и теоретичар, који је своје градитељске идеје исказао у два трактата о архитектури.² Први трактат Мартини је написао између 1475. и 1476., а други између 1489. и 1492. године. Теме проучавања су исте у оба трактата, али не и њихова тумачења. Најпознатији рукопис првог Мартинијевог трактата, *Saluzzianus 148*, чува се у Библиотеци Репале у Торину. Други, *Magliabecchianus II. I. 141*, налази се у Националној библиотеци у Фиренци.³

Хуманистичка основа Мартинијевих трактата заснована је на човеку, односно оном аспекту по коме је он мера, али и крајњи циљ градитељске праксе. У теорији Франческа ди Ђорџа евоцирана су искуства класичне линије антике, али и њене римске варијанте, посредством Витрувијевих књига о архитектури.⁴ На његову теоријску мисао такође су утицала дела његових савременика, нарочито Филипа Брунелескија (Filippo Brunelleschi)⁵, Леонарда Да Винчија (Leonardo da Vinci)⁶ и Леона Батиста Албертија (Leon Battista Alberti)⁷, које и помиње у својим трактатима. Класични узор се у стваралачком и теоријском раду Франческа ди Ђорџа могу објаснити архитектонским језиком ренесансног хуманизма који се читавао у производњи чистих објеката, имуних на спољашње утицаје.⁸ Тако је он пројектовао самоодржива утврђења и пратеће објекте, бедеме и куле, али и палате и црквене објекте. У сваком од њих је преводио класична

1 О Франческу ди Ђорџу Мартинију видети: Weller, A. S. (1943) *Francesco di Giorgio Martini 1439-1501*, Chicago: The University of Chicago Press; Huppert, A. C. (2015) *Becoming an Architect in Renaissance Italy. Art, Science, and the Career of Baldassarre Peruzzi*, New Haven and London: Yale University Press, pp. 25-31. (У даљем тексту: Huppert, *Becoming an Architect*).

2 Martini, F. G. (1967) *Trattati di architettura, ingegneria e Arte Militare*, ed. Maltese, C., 2 vols., Milan: Il Polifilo.

3 Lowic, L. (1983) The Meaning and Significance of the Human Analogy in Francesco di Giorgio's Trattato, *Journal of the Society of Architectural Historians* vol. 42, No. 4, p. 360. (У даљем тексту: Lowic, The Meaning).

4 Vitruvije Polion, M. (2014) *Deset knjiga o arhitekturi*, Beograd: Orion Art.

5 Martini, F. G. (1841) *Trattato di architettura civile e militare, a cura di Cesare Saluzzo*, Torino: Carlo Promis, Tipografia Chirio e Mina (У даљем тексту: Martini, Trattato di architettura).

6 Исто, стр. 6.

7 Alberti, L. B. (1955) *The Ten Books of Architecture*, trans. Leoni, J., London: A Tiranti.

8 Zevi, B. (2007) *Koncept za kontra istoriju arhitekture*, Beograd – Kruševac: Centar Vam – Narodna biblioteka, str. 18.

искуства, која је примењивао у свом особеном градитељском маниру. Као дворски архитекта војводе Федерика да Монтефелтра (Federico da Montefeltro), Франческо ди Ђорђо је имао прилику да своја раскошна градитељска умећа покаже приликом градње Урбинске палате и утврђења широм војводства.⁹ Федерикова и Мартинијева сарадња огледала се и на стручном плану, будући да се војвода активно занимао за архитектуру и лично учествовао у пројектовању својих утврђења.¹⁰ Ова сарадња је у великој мери утицала на Мартинијеву репутацију војног архитекте.¹¹ Значај Урбина није се огледао само у његовом практичном раду, већ и у теоријским промишљањима која су садржана у трактатима о архитектури.¹²

Историјска преобликовања античког фондуса у Мартинијевом делу, заснована су на цивилизацијским процесима који су своју универзалност и специфичност потврдили у континуитету идеја. Мартини се у свом трактату залаже за умереност модула на античком примеру, без потребе за наглашавањем и преувеличавањем. Одатле произилази да реална основа архитектуре јесте она хуманистичка, која сажима архитектонско стваралаштво на меру човека, коју темељи на идеји хуманизације ренесансне културе. Антички принцип као базични елемент ове архитектуре, своју теоријску екпликацију тражио је у аналогијама, које Мартини генерализује на примеру Витрувијеве *Dinocrates*, односно замисли преобликовања планине Атос у људску фигуру, тако што је укључена у зидину града којем одговарају екстремитети људског тела. Они се узимају као савршена мера при грађењу храмова, градова, тврђава, дворова и другог.¹³ Хуманистичка поставка по којој је човек мера пропорције, опет враћа Мартинија на основне идеале слободе и мудрости који су досегнути кроз градитељске идеале. Архитектура је приближена човеку са функционалног, социјалног и уметничког становишта, чиме је дала значајан допринос у формирању ренесансног културног простора.

---

9 Bisticci, V. (1970) *Comentario de la vita del Signore Federico, Duca d'Urbino, Le Vite* vol. 1, pp. 382-383; Riahi, P. (2015) *Ars et Ingenium: The Embodiment of Imagination in Francesco di Giorgio Martini's Drawing*, Abingdon: Routledge, p. 11.

10 Milosavljević Ault, A. (2013) *Prezentacija i legitimacija vladara u dekoraciji renesansnog studiola*, Beograd: Punkt, str. 81-85.

11 Delimo, Ž. (2007) *Civilizacija renesanse*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, str. 171-177.

12 Martini, *Trattato di architettura*, p. 1.

13 Lowic, *The Meaning*, pp. 360-361.

Идеја о људском телу у проширеном положају, у кругу или квадрату као пропорцијској мери, уведена је у Витрувијевим дискусијама о храмовној симетрији, којима се Мартини користио у својим урбанистичким анализама планинских и равничарских градова. Геометријска фигура као основа за план града била је хуманистичка позиција, коју је за разлику од свог узора Витрувија, Франческо ди Ђорђо настојао да усади у урбану матрицу својих градских планова.¹⁴ Интерпретирана изван принципа простог мимезиса, она је укључивала одређене геометријске и апстрактне облике, којима је оплемењено градивно ткиво реалне архитектонске форме.¹⁵ Претпостављене су геометријске фигуре као принципи градитељске логике која је била заснована на пропорционалности људске фигуре.¹⁶

Важан параметар ових промишљања била је лепота у њеном изворном облику, која је своју естетску утемељеност базирала на природи и телу као њеном савршеном облику кроз функционалну усаглашеност делова и целине. То би на конкретном урбаном примеру значило одржив животни амбијент, односно градску средину чија логика почива на реду, организованости и доброј простудираности хуманистичких садржаја. Као што је природа људског тела сажела лепоту и функционалност, тако и градска средина треба да се развије и организује у њеном најоптималнијем облику. Једино тако досегнуто урбано устројство би омогућило да град има неопходну безбедност, лепоту и владу.¹⁷

Управо у рационализацији урбаних и градитељских простора, у тежњи за постизањем форме која би се својим обликом и садржајем могла приближити реалним потребама човека, односно начинима на које би функционалност могла одговорити хуманистичким изазовима архитектуре, Мартини је показао нескривену надахнутост Албертијевим делом. У теоријском и практичном раду овог великана ренесансне архитектуре, нарочито важан био је њен уметнички карактер. То је била једна од суштинских иновација у ренесансној архитектури, будући да је градитељска пракса кроз теорију допринела заснивању струке као самосталне дисциплине.¹⁸ Међутим, Алберти ипак није био познат као аутор који је

---

14 Huppert, *Becoming an Architect*, pp. 49-60.

15 Lugli, E. (2015) Measuring the Bones: On Francesco di Giorgio Martini's Saluzzanus Skeleton, *Art History* 38: 2, pp. 346-363.

16 Lowie, *The Meaning*, p. 361.

17 Исто, стр. 362.

18 Betts, R. J. (1993) Structural Innovation and Structural Design in Renaissance Architecture, *Journal of the Society of Architectural Historians* vol. 52, No.1, p. 5.

тежио већем испољавању ауторске архитектуре. Он је остао доследан у поштовању одређених правила компоновања која су своју уметничку ноту тражила у канону, насталом на ви-трувијанским традицијама. За разлику од Албертија, Франческо ди Ђорџо је у свом раду показао више склоности ка ауторским импровизацијама, негујући слободнији приступ, у коме је о архитектури размишљао тако што је њену функционалну намену испољавао слободним и геометријским формама. Такође, промишљао је и о апстрактним формама, за које је сматрао да су биле ближе уметничком стању архитектуре, него њеним егзактним поставкама.

Осим тога, Мартинијева хуманистичка мисао донела је и социјалну ноту, по којој је његова теорија особена у ренесансним архитектонским дискурсима. Социјално освешћена, његова градитељска мисао уткала је пут развоју организације урбаних средина које баштине битне функције класичног стила са наглашеном естетском вредношћу симетрије, која је евоцирана у новом идеолошком и естетском концепту својственом ренесансној култури.¹⁹ Хуманизовањем социјалног простора, он је поставио принципе друштвено оправдане урбанистичке и градитељске праксе. Извори се више не преузимају дословно. Они су интерпретирани у новом контексту и прилагођени хуманистичким релацијама ренесансног човека што им је омогућило да постану аутономни елементи нове културе и осведочене вредности ренесансног доба.

Хуманистичка улога архитектуре није била садржана само у њеним теоретизацијама. Мартинијеви трактати су били иновативни у смислу да су архитектуру усмерили и заснова-ли као хуманистичку дисциплину афирмацијом практичне потребе и активне улоге коју је она имала у изградњи ренесансног *humanitas* у коме је човек у исто време био узор, инспирација и исходиште. Рационализација знања водила је позиционирању праксе унутар хуманистичког дискурса архитектуре као важног доприноса Мартинијевих трактата. Они су упућивали на потребу обнове идеје о хуманизацији архитектуре која би била заснована по мери човека и која је пробудила уснуле духове античког доба. Чини се да су духови пробужени звуцима „Дионисове трубе” који су Мартинију били посебно инспиративни.²⁰ Дионизије су биле честа тема ренесансне уметности, а своју евокацију имале су и у дискурзивним поставкама архитектуре. Франческо ди Ђорџо предлаже подражавање форме акустичних инструмената

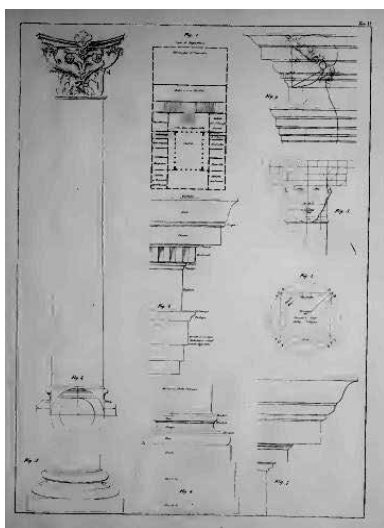
---

19 Lowic, *The Meaning*, p. 362.

20 Martini, *Trattato di architettura*, p. 1.

који су коришћени у дионизијама. За меру пропорције, узета је глава, која је доведена у везу са редовима класичне грчке архитектуре, јонским и коринтским.²¹ Хуманизација тела, била је принцип пропорције, умањења или увећања, који је примењен за типолошку и класну диференцијацију градителског фонда, у коме архитекта разликује куће за трговце, племство и господаре.²² (Слика 1)

Слика 1 Франческо ди Ђорђо Мартини, Пример антропоморфне пропорционалности у елементима грчког храма;

Извор илустрације: Martini, F. G. (1841) *Trattato di architettura civile e militare, a cura di Saluzzo*, C. Torino: Carlo Promis, Tipografia Chirio e Mina.

На античке ауторитете, Мартини се позивао у тумачењу етичког утемељења света и човека. У трактатима се позива на Аристотела²³ и истиче улогу творца у тежњи ка постизању неког доброг циља и закључује да је потребно да архитекта следи овај узор и гради тако да оствари практичну корист или да слави човека.²⁴

Изворишта социјалних и функционалних импликација у утврђивању градских средина, Мартини проналази и код других античких мислилаца. Још су Платон и Цицерон, људско тело промишљали као модел за „утврђени град”.²⁵ Надахнут њиховим примером, Франческо ди Ђорђо истиче

---

21 Исто.

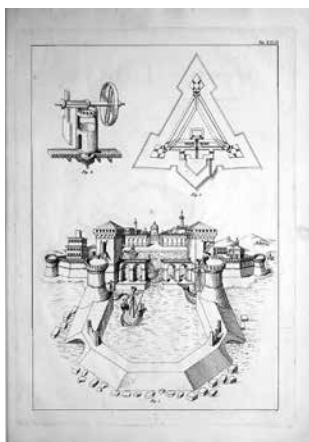
22 Исто.

23 Lowic, *The Meaning*, p. 366.

24 Исто.

25 Исто, стр. 362.

важност античких модела за решења улазних партија²⁶, па се они узимају као идејна основа за тврђаву XVI века.²⁷ Управо су тврђаве биле главна тема Мартинијевих градитељских интересовања, и својеврсни синоними за његов модел „утврђеног града”. Оне упућују на сличности и разлике временски удаљених епоха, античке и ренесансне, али и на оне идеје које су обележиле период хуманистичке реформације наслеђене друштвености, духовности, културе и уметности, која је нарочито јасно била испољена у XV веку. Загледан у прошлост и суочен с античким поимањем света, Мартинијев визионарски дух, био је заправо опредељен за будућност. Његови трактати о архитектури, и многобројна пројектна решења тврђава која он доноси у свом делу, заправо рачунају на време које тек долази, па због тога Мартини и пише о тврђави за XVI век.²⁸ Она је била амбициозно пројектована, виртуозна, али и логична. Била је пресек знања, могућности и жеља, чврсто уграђених у темеље хуманистичког схватања света. (Слика 2).

Слика 2 Франческо ди Ђорђо Мартини, Пример војне архитектуре; Извор илустрације: Martini, F. G. (1841) *Trattato di architettura civile e militare, a cura di Saluzzo*, C. Torino: Carlo Promis, Tipografia Chirio e Mina.

Контекстуализација и проблематизација хуманизма у ренесансној култури део је специфичног сегмента мисли који експлицира и објашњава етички модел концепције човека и човечности у ренесансном раздобљу.²⁹ Културне специфичности хуманизма које су заступљене у Мартинијевим

---

26 Martini, *Trattato di architettura*, p. 3.

27 Исто, стр. 3.

28 Исто.

29 Banić-Pajnić, E. (1992) Problem »Humanizma« humanizma, *Prilozi* 35-36, str. 10-11; u daljem tekstu: Banić-Pajnić, Problem »Humanizma« humanizma.

трактатима, имале су фокус на дискурсу о природи државе. Односи су успостављени кроз јасну сличност идеја, које су хуманизам поставиле у ренесансни културно-историјски контекст. Идеје о држави као слици човека, биле су део шире политичке културе XV века.³⁰ Било да су узимане фигуративно или дословно, оне су ова начела уградиле у пројекцију заједничког духа, где су друштвеност и политичност манифестације државних и грађанских култура. У том смислу, констатовано је изворно људско *humanum* у којима је човек означен као стваралац, односно зачетник оних идеја на којима егзистира хуманизам у ренесансној уметности. Егземплификација хуманистичких идеја, њихов значај и значења на примерима архитектуре Франческа ди Ђорџа, тумаче се према експозицији њихових утопијских садржаја, попут оних који су били засновани на витрувијанској традицији.

У настојању да своју теорију утемељи на принципима античке архитектуре, Витрувијева мисао била је природно упориште Мартинијевих трактата. Међутим, очигледне произвољности и неусклађености са узором, покрећу питања његове упућености и стварног разумевања Витрувијевог теорије архитектуре.³¹ С друге стране, упитно је колико је он заправо настојао да следи узоре, а колико да њиховим слободним интерпретацијама гради своју визију архитектуре, своју хуманистичку утопију.³²

С опсегом импликација и значења која су била иманентна свету идеја ренесансног хуманизма у Мартинијевој градитељској мисли, намеће се основно питање о природи хуманизације архитектонског стваралаштва и његових етичких изворишта. Проблематизацијом етичког у подручју природе човека утврђен је амбивалентан значењски оквир хуманизма и витрувијанске традиције, као непосредног узора његове теорије архитектуре. У том смеру, био је одређен однос између архитектонског стваралаштва и карактерних својстава хуманистичке традиције. Морализаторска нота подстиче хуманизацију градитељства и открива правце његовог реализовања у самосталном стваралаштву. Артикулисани су манифестације човека и човечности, његовог саморазумевања

---

30 Lowic, *The Meaning*, p. 362.

31 Поједини аутори сагласни су у становишту да Мартини није био дубље упућен у Витрувијево теорију архитектуре. О томе видети: Millon H. (1958) *The Architectural Theory of Francesco di Giorgio*, *Art Bulletin* XL, p. 257-261; Eisler, J. (1972) *Remarks of Some Aspects of Francesco di Giorgio's Trattato*, *Acta historiae atrium academiae scientiarum hungaricae* XVII, pp. 193-231; Betts, R. J. (1977) *On The Chronology of Francesco di Giorgio's Treatises: New Evidence from an Unpublished Manuscript*, *JSAH* XXXVI, pp. 3-14; Lowic, *The Meaning*, p. 360.

32 Martini, *Trattato di architettura*, p. 3.

и архитектуре као носиоца ових морализаторских тема. Оне имају тенденцију да прошире поље импликација и значења, чиме је истакнута оригиналност и значај Мартинијевих трактата и њихова утемељеност на витрувијанској традицији.

У формалном смислу, хуманистички идеал лепоте човека, укључио је његову телесност у структурне и функционалне аспекте градитељства, као пропорцијски код, али и као ширу идеју хуманизације архитектуре. Извесни смисао пронађен је и у теолошким тумачењима по којима је човек творевина Бога, створен по лику Бога, и самим тим савршен. У том погледу, ренесансни хуманизам претпоставља „достојанство човека” али и „целовитог човека” сачињеног од тела и душе. Тако се телесно одређује као божанско, а томе је претпостављена и нова интерпретација природе, настала на релацији Бог – природа, као ослобађање људске природе.³³

У хришћанском контексту, излази се са идејом о јединству људског рода и идеалу друштвене хармоније. Човек је и телесан и духован у својој *conditio humana*, у свом одређењу, где се полаже на сличности и паралеле између света и човека. Предност се даје човеку, али се укупност његовог бића ипак пројектује у неодређености лика, што ће рећи да човек није ни небеско ни земаљско биће, али је биће са властитим *sue sentimenta*, саздан у својој слободи, творац свог властитог света.³⁴ Хуманизација градитељских модела одражавала је и шире перспективе Цркве као хришћанске заједнице, која је била замишљена као *Corpus Christi mysticum* у коме је временски аспект све више добијао на значају.³⁵ Отуда је идеја Цркве као временске институције постепено уведена у друштвено-социјални миље, отвореном политизацијом хуманистичких референци. Ове тенденције на замаху посебно добијају у расправи Николе из Кузе (*Nicholas Cusanus*) који разликује верске и секуларне ауторитете унутар државе као политичке творевине. По души и телу свештеници су упоређени с елементима црквене хијерархије.³⁶ Апологети хуманистичких доктрина смело су приближили пропорције тела и црквене хијерархије, почевши од Папе као главе, па до клера као стопала. На сличан начин, хуманизација тела је била уведена у домен цивилних питања, која су организам доводила у везу са царем, у симбиози духовног и телесног

---

33 Banić-Pajnić, Problem »Humanizma« humanizma, str. 12.

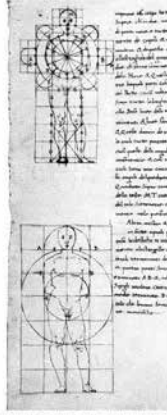
34 Исто, стр. 18.

35 Lowic, The Meaning, p. 363.

36 Watanabe, M. (1963) *The Political Ideas of Nicholas of Cusa with Special Reference to his De Concordantia Catholica*, Geneva: Librairie Droz, p. 180.

вођства. Институционални односи који су теоретизовани на овај начин, често су били изражени хуманистичким релацијама које су биле успостављене између Цркве и Државе.³⁷ (Слика 3)

Слика 3 Франческо ди Ђорџо Мартини, Пример антропоморфне пропорционалности у подужном плану храма по висини људског тела; Извор илустрације: Pari, R. (2015) *Ars et Ingenium: The Embodiment of Imagination in Francesco di Giorgio Martini's Drawing*, Abingdon: Routledge.

Мартинијеви трактати о архитектури, у ширем одређењу истакли су потребу да се хуманизам и начини његовог реализовања доведу у везу са човеком. У фокусу његових хуманистичких преиспитивања, није било једнозначно питање о човеку и архитектури, већ сва она питања која залазе у суштину његовог постојања и дела, његове историје, уметности и културе. То је подстакло и покренуло хуманистичку ревитализацију духа, која је била иманентна човеку. Управо у својој духовности, човек је пронашао начин да телесно узнесе до божанског, и да то изрази својом уметношћу, у којој је правац хуманизације тела водио кроз ослобађање људске природе.³⁸ Тако је хуманистичка мисао добила своје морално упориште у обликовању човека према идеалу који је био садржан како у осећају човечности, тако и људског рода, што је било блиско представи о античком универзалном човеку, образованом човеку, кога и Мартини у својим трактатима види као тврђаву будућности.³⁹

У освиту ренесансног доба, једна тема, заборављена и потиснута у давној античкој прошлости, била је поново откривена. Ова тема био је човек и његова хуманизација у

37 Archambault, P. (1967) *The Analogy of the Body in Renaissance Political Literature*, Bibliothèque d' Humanisme et Renaissance XXIX, pp. 21-53.

38 Banić-Pajnić, *Problem »Humanizma« humanizma*, str. 12.

39 Martini, *Trattato di architettura*, p. 3.

ренесансној архитектури. Догматизација средњовековног духовног простора, искројила је цивилизацију по мери државних и црквених ауторитета у којој је индивидуални развој човека био потпуно запостављен. Поновно откривање човека водило је преиспитивању његове улоге у културном поретку ренесансног света. Стога је у Мартинијевом теоријском раду провејавала мисао надахнута античким мислиоцима, од Платона и Аристотела до Цицерона и Витрувија. Једнако важно место имали су и његови савременици Леонардо, Брунелески и Алберти. На овим узорима, Франческо ди Ђорџо поступно је обликовао своју мисао и преточио је у два трактата о архитектури. У њима је архитектура схваћена као дисциплина која је откривена у прошлости, усмерена потребама и духом свога доба и отворена за будућност. Била је то архитектура заснована како по мери, тако и за потребе човека. Из одрживог схватања садржине архитектуре, закључено је да њена форма показује логичан и специфичан однос идеја које су биле успостављене унутар хуманизма и човека као његове средишње теме.

ЛИТЕРАТУРА:

- Alberti, L. B. (1955) *The Ten Books of Architecture*, trans. Leoni, J., London: A Tiranti.
- Archambault, P. (1967) The Analogy of the Body in Renaissance Political Literature, *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* XXIX, pp. 21-53.
- Banić-Pajnić, E. (1992) Problem *Humanizma* humanizma, *Prilozi* 35-36, str. 7-26.
- Betts, R. J. (1977) On The Chronology of Francesco di Giorgio's Treatises: New Evidence from an Unpublished Manuscript, *JSAH* XXXVI, pp. 3-14.
- Betts, R. J. (1993) Structural Innovation and Structural Design in Renaissance Architecture, *Journal of the Society of Architectural Historians* vol. 52, no.1, pp. 5-25.
- Bisticci, V. (1970) Comentario de la vita del Signore Federico, Duca d'Urbino, *Le Vite* vol. 1, pp. 355-416.
- Delimo, Ž. (2007) *Civilizacija renesanse*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Eisler, J. (1972) Remarks of Same Aspects of Francesco di Giorgio's Trattato, *Acta historiae atrium academiae scientiarum hungaricae* XVII, pp. 193-231.
- Huppert, A. C. (2015) *Becoming an Architect in Renaissance Italy. Art, Science, and the Career of Baldassarre Peruzzi*, New Haven and London: Yale University Press.

- Lowic, L. (1983) The Meaning and Significance of the Human Analogy in Francesco di Giorgio's Trattato, *Journal of the Society of Architectural Historians* vol. 42, no. 4, pp. 360-370.
- Lugli, E. (2015) Measuring the Bones: On Francesco di Giorgio Martini's Saluzzanus Skeleton, *Art History* 38: 2, pp. 346-363.
- Martini, F. G. (1841) *Trattato di architettura civile e militare*, a cura di Saluzzo, C. Torino: Carlo Promis, Tipografia Chirio e Mina.
- Martini, F. G. (1967) *Trattati di architettura, ingegneria e Arte Militare*, ed. Maltese, C., 2 Vols., Milan: Il Polifilo.
- Millon, H. (1958) The Architectural Theory of Francesco di Giorgio, *Art Bulletin* XL, pp. 257-261.
- Milosavljević Ault, A. (2013) *Prezentacija i legitimacija vladara u dekoraciji renesansnog studiola*, Beograd: PUNKT.
- Riahi, P. (2015) *Ars et Ingenium: The Embodiment of Imagination in Francesco di Giorgio Martini's Drawing*, Abingdon: Routledge.
- Vitruvije Polion, M. (2014) *Deset knjiga o arhitekturi*, Beograd: Orion Art.
- Watanabe, M. (1963) *The Political Ideas of Nicholas of Cusa with Special Reference to his De Concordantia Catholica*, Geneva: Librairie Droz.
- Weller, A. S. (1943) *Francesco di Giorgio Martini 1439-1501*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Zevi, B. (2007) *Koncept za kontra istoriju arhitekture*, Beograd – Kruševac: Centar Vam – Narodna biblioteka.

Tadija Stefanović
Faculty of Contemporary Arts, Belgrade

THE HUMANISTIC ASPECTS OF ARCHITECTURE IN
THE TREATISES OF FRANCESCO DI GIORGIO MARTINI

Abstract

The treatises on architecture by Francesco di Giorgio Martini occupy an important place in the Renaissance thought and they place him deservedly among the most important artists, architects and theorists of his time. They reflected the need to render both humanism and the ways of its realization as accurately measured processes, while architecture itself was interpreted from functional, social and artistic points of view. The important questions of humanism in architecture, the relations between the anatomy of a city, its structures and the man were the focal points of Martini's architectural theory. They were deeply woven into the physiognomy of the Renaissance humanism and into architecture as an autonomous creative discipline. Thus, the thoughts about the nature of Man and about the role of architecture in the world of Renaissance, were actualized in his treatises: the world that was to be measured according to Man. It launched the humanistic revitalization of spirit imminent to Man, who in his very spirituality found a way to elevate the corporeal to the godly, and to express it in art and architecture. Martini's architectural principles understood the humanist ideal of the beauty of Man, which introduced his corporeality into the structural and functional aspects of architecture, in proportionality of design, as well as in the wider idea of humanization of architecture, which formulated humanism after the image of a dignified man. Conscious of social circumstances, in his architectural thought he set the path for the development of urban landscape. With humanization of social space, he has laid the basic principles of the socially sensible urbanistic and architectural practices. These ideas demonstrated a tendency to widen the field of implications and meanings. Thus, it may rightly be concluded that Martini's treatises on architecture have deepened the Renaissance architectural thought, whose universality and specificity were confirmed by the relationship between creativity and the character of the humanistic tradition.

Key words: *humanism, treatise, architecture, Martini, Renaissance*